

10. Torrens, E. (1962). *Test tvorchoho myslennia* [*Test of Creative Thinking*]. [Elektronnyi resurs]. URL: https://vikanakon.at.ua/load/test_tvorchogo_mislennja_e_torrensa/1-1-0-8 (data zvernennia: 14.12.2022).
11. Ostapovych, V. P., Barko, V. I., Barko V. V. (2022). *Vykorystannia adaptovanykh zarubizhnykh psykholohichnykh metodyk u natsionalnii politsii Ukrainy. Psykholohichni praktykum* [Adapted foreign psychological examining methods used by the National Police of Ukraine. Psychological workshop]. Kyiv: «Vydavnytstvo Liudmyla» [in Ukrainian].

УДК 376:373.3

Вікторія Вінс,

кандидатка психологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри практичної психології
vinsviktoria@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7285-7711>.

Тетяна Кисіль,

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
за освітньою програмою «Практична психологія»
кафедри практичної психології,
kysil.tanya88@gmail.com

Олександр Гущенко,

аспірант II року навчання спеціальності 053 «Психологія»,
life0059@ukr.net

Viktoria Vins,

PhD in Psychology, Associate Professor,
Head of the Department of Practical Psychology

Tetiana Kysil,

applicant of the second (Master's) level of higher education
on the Educational Program «Practical Psychology»
of the Department of Practical Psychology

Oleksandr Hushchenko,

postgraduate of the II year of study, specialty 053 «Psychology»

Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
Україна, 08401, м. Переяслав, вул. Сухомлинського, 30

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav,
30 Sukhomlynsky Street, Pereiaslav, Ukraine, 08401

ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛЬОВОЇ ПОВЕДІНКИ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

PECULIARITIES OF STUDYING ROLE BEHAVIOR IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Анотація. У статті розкрито особливості дослідження рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Окреслено актуальність дослідження з впровадженням інклюзивної освіти, яка передбачає залучення дітей з різними видами порушень до загальноосвітніх закладів. Подано визначення поняття «діти з особливими освітніми потребами». Наведено специфічні особливості поведінки та пізнавальної активності дітей з особливими освітніми потребами, їх мовленнєвої сфери. Вказано на важливості інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство через розвиток у них рольової поведінки. Подано визначення рольової поведінки. Відтак **метою статті** стало розроблення методичних засад дослідження сформованості рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. **Процедура дослідження.** У статті наведено процедуру дослідження особливостей сформованості рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано вибірку дослідження. Детально описано методи та методики, які було використано у ході емпіричного дослідження (спостереження за сформованістю показників соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого, фізичного розвитку учнів початкових класів; «Анкета оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації»; «Методика для вивчення соціалізованості особистості учня»). Наведено показники соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого, фізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами та їх критерії. **Результати дослідження.** На основі отриманих результатів дослідження встановлено, що оптимальні прояви рольової поведінки більш властиві для учнів з типовим розвитком (на 25%), а низький – для учнів з ООП (на 25-50% за різними показниками). **Висновки.** Результати дослідження підтвердили наявність відмінностей у рольовій поведінці у нормотипових та у дітей з особливими освітніми потребами, що вказує на важливість врахування індивідуальних особливостей та потреб дітей з особливими освітніми потребами під час їх інтеграції у загальноосвітній простір.

Ключові слова: рольова поведінка; діти з особливими освітніми потребами; діти молодшого шкільного віку; соціалізація.

Abstract. The article reveals the peculiarities of the study of role behavior in primary school children with special educational needs. The relevance of the study in the context of the introduction of inclusive education, which involves the involvement of children with various types of disabilities in general education institutions, is outlined. The definition of "children with special educational needs" is given. The specific features of behavior and cognitive activity of children with special educational needs, their speech sphere are presented. The importance of integrating children with special educational needs into society through the development of their role behavior is emphasized. The definition of role behavior is given. Therefore, **the purpose of the article** was to develop methodological foundations for studying the formation of role behavior in primary school children with special educational needs. **Research procedure.** The article presents the procedure for studying the peculiarities of role behavior formation in primary school children with special educational needs. The study sample is characterized. The methods and techniques used in the empirical study are described in detail (observation of the formation of indicators of socio-organizational, cognitive, speech, physical development of primary school students; "Questionnaire for assessing the level of school motivation and adaptation"; "Methodology for studying the socialization of the student's personality"). The article presents indicators of socio-organizational, cognitive, speech, and physical development of children with special educational needs and their criteria. **Results of the study.** Based on the results of the study, it was found that optimal manifestations of role behavior are more typical for students with typical development (by 25%), and low - for students with SEN (by 25-50% according to various indicators). **Conclusions.** The results of the study confirmed the existence of differences in role behavior in normative children and children with special educational needs, which indicates the importance of taking into account the individual characteristics and needs of children with special educational needs during their integration into the general education space.

Key words: role behavior; children with special educational needs; primary school children; socialization.

Актуальність дослідження. Дослідження рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами є важливим напрямом сучасної педагогічної та психологічної науки. Адже рольова поведінка, яка виявляється через ігрову діяльність, має вагоме значення для розвитку особистості дитини. Так, у процесі гри діти навчаються взаємодіяти з оточуючими, опановують нові соціальні ролі та розвивають свої комунікативні навички.

Водночас діти молодшого шкільного віку, а зокрема ті, хто має особливі освітні потреби, часто стикаються з труднощами у спілкуванні, адаптації до шкільного середовища та засвоєнні навчального матеріалу. Тому окреслена тема статті набуває особливої актуальності у зв'язку з впровадженням інклюзивної освіти, яка передбачає залучення дітей з різними видами порушень до загальноосвітніх закладів.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Особливості соціального розвитку дітей з ООП у дитячих колективах, специфіку їх адаптації та соціалізації у навколишньому середовищі розглядали у своїх працях О. Гаяш (2015), Л. Гречко (2006), А. Колупаєва (2014), О. Таранченко (2007) та ін.

Засади корекційної роботи з дітьми з ООП щодо виправлення їх поведінкових порушень, формування у них навичок дотримання суспільних правил поведінки, розвитку рольової поведінки висвітлюються у працях Н. Вічалковської (2023), С. Горбенко (2015, 2020), Н. Компанець (2020), Л. Коваль-Бардаш (2020) та ін.

Однак варто зазначити, що чіткої методики дослідження рівня сформованості рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами не напрацьовано.

Мета статті полягає у розробці методичних засад дослідження сформованості рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами не напрацьовано.

Процедура дослідження. На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної науки відсутній усталений термінологічний опис дітей з особливими освітніми потребами. Так, у багатьох нормативних і наукових документах, положеннях про цих дітей говориться як про тих, хто потребує корекції фізичного, психічного чи розумового розвитку, про тих, хто має порушення у фізичному, психічному чи розумовому розвитку і не може навчатися у масових закладах освіти тощо (Падалка, 2016: 107). Це термінологічне означення передбачає зміщення наголосів з недоліків і порушень у дітей, відхилень від норми до фіксації їхніх особливих потреб.

Формулювання визначення «діти з особливими освітніми потребами» акцентує увагу на необхідності забезпечення і надання цим дітям додаткової допомоги і підтримки, створення сприятливих умов для навчання учнів, які мають фізичні психологічні чи розумові порушення в розвитку, що не дають їм змоги користуватись освітніми послугами, доступними для всіх учнів масової школи (Колупаєва, Софій, & Найда, 2007).

Дітям з ООП властиві специфічні особливості поведінки та пізнавальної активності. Зокрема, дослідники О. Гаврилов (Гаврилов, 2009) та М. Коць (Коць, 2015) відзначають, що для школярів з ООП характерна швидка стомлюваність, слабкість вольових зусиль, відсутність уміння долати труднощі і використовувати свої фізичні ресурси, дратівливість, лабільність емоційної сфери (Коць, 2015: 118).

Діти з ООП відчують труднощі у встановленні взаємодії з оточуючими, що також перешкоджає своєчасній появі свідомого ставлення до себе і навколишнього світу, уповільнює становлення особистісних якостей (Ярмола, Коваль-Бардаш, Компанець, Квітка, & Лапін, 2020: 178). При цьому соціально-комунікативна сфера дітей з ООП має певні своєрідні особливості. Більшості учнів з ООП властивий психічний інфантилізм, вони розвинені не за віком, а відповідно до вікових норм молодшого віку. У них виявляються «егоцентризм, лабільність, недостатня глибина емоцій, підвищена сугестивність і залежність від навколишніх» (Ярмола, Коваль-Бардаш, Компанець, Квітка, & Лапін, 2020: 182).

Крім того, у багатьох дітей з ООП не сформованою є мовленнєва сфера, що є як основним порушенням (загальний недорозвиток мовлення, певні порушення мовленнєвого розвитку), так і супутнім вторинним порушенням у розвитку дітей з інтелектуальними порушеннями, затримкою психічного розвитку, із порушеннями сенсорних систем зору та слуху тощо.

До найважливіших шляхів інтеграції дітей з ООП у суспільство відноситься належне виконання ними рольової поведінки. За твердженням С. Горбенко, рольова поведінка визначається як практичне виконання людиною соціальних ролей, дійсні, реальні вчинки людини, що опосередковуються суспільними

вимогами та соціальним очікуванням, її особистісними властивостями, уявленнями про інших людей та про саму себе (Горбенко, 2015: 219).

Діти з ООП мають порушення рольової поведінки, вони не вміють правильно поводитися у контактах з однолітками, мають виразні порушення міжособистісних ролей, що виявляється в їх агресії, ворожості до інших, відсутності дотримання правил гуманної взаємодії.

Це обумовлює необхідність розробки діагностичного інструментарію та процедури дослідження особливостей сформованості рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами. Для цього нами було організовано та проведено емпіричне дослідження.

Вибірку дослідження склали 10 учнів початкової школи із ООП та 20 їх однолітків з типовим розвитком. Серед учнів з особливими потребами були діти із затримкою психічного розвитку (5 дітей), із інтелектуальними порушеннями легкого ступеня (3 учня), порушеннями мовлення (ЗНМ III рівня) (2 учня). Вік опитаних дітей становив від 7 до 10 років.

Для проведення дослідження було використано такі методи та методики:

- спостереження за сформованістю показників соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого, фізичного розвитку учнів початкових класів;

- «Анкета оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації»;

- «Методика для вивчення соціалізованості особистості учня».

З метою вивчення особливостей соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого, фізичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами проведено цілеспрямоване спостереження. Для цього було виділено такі показники та відповідні їм критерії:

1. Показники соціально-організаційного розвитку:

- повага до всіх учасників освітнього процесу;
- здатність до встановлення контактів з педагогами та однокласниками, до вияву чемності у спілкуванні з ними;

- ставлення до допомоги;

- організаційні здібності школяра (тримає в чистоті робоче місце, знає розміщення наочних і письмових, дидактичних матеріалів, дотримується дисципліни під час уроків і режимних моментів у школі);

- організаційні навички у роботі (доводить справи до кінця, здатний контролювати перебіг виконання поставленого завдання).

2. Показники когнітивного розвитку:

- продуктивні навички навчання (вміє приймати завдання і виконувати його, залучається до різних видів навчальної роботи протягом уроків);

- вміння встановлення взаємозв'язків і прийняття адекватних шляхів розв'язання проблем;

- сформованість кругозору, навички орієнтування у часі та просторі (вміє визначати час за годинником, розміщення власного тіла у просторі та ін.);

- достатнє володіння здібностями та психічними процесами, необхідними для виконання ролі школяра (сформованість мислення, пам'яті, уяви, стійкість уваги, здатність працювати за вказівкою дорослого (довільність), самоконтроль та доведення справ до кінця).

3. Показники мовленнєвого розвитку:

- сформованість комунікативних навичок (висловлює свої потреби, переказує події, ставить запитання, дає розгорнуті відповіді на питання дорослого);

- навички уважного слухання (уважно слухає дорослого, розуміє інструкції, здатна зосередитися на темі розмови);

- мовленнєвий супровід виконуваної діяльності (супроводжує свою діяльність мовленням, здатна внести корективи по ходу виконання завдання, користується навичками мовного контролю);

- вміння участі в діалозі, полілозі (дотримується правильної рольової поведінки у груповій взаємодії, не заважає співрозмовникам висловлювати їх думки);

4. Показники фізичного розвитку:

- стан розвитку загальної моторики (достатність рухової активності, загальна розвиненість, здатність до виконання всіх фізичних завдань відповідно до віку);
- фізична витривалість і фізичний стан (активний протягом дня під час роботи в класі, має стійку працездатність);
- участь в іграх та різних видах спорту;
- здатність до рухової координації (дотримується адекватної амплітуди рухів, не завдає шкоди іншим).

Визначені показники використано для оцінювання розвитку дітей з особливими потребами та учнів з типовим розвитком відповідно до різних сфер їх життєдіяльності, позначаючи рівні сформованості за шкалою від «0 балів – відсутній прояв», «1 бал – епізодичний прояв», «2 бали – постійний прояв». Для перевірки правильності зроблених висновків також було запропоновано вчителям оцінити стан розвитку зазначених показників у кожного з опитаних учнів та порівняно результати.

За кожною із сфер розвитку визначено рівень сформованості його показників: додано всі бали і отриманий результат поділено на кількість показників (4 шт.), які входили до даної сфери. Для зручності всі бали переводили у процентне відношення і визначали: високий (70-100%), середній (45-69%) і низький (0-44%) рівні розвитку показників за такими сферами: «Соціально-організаційний розвиток»; «Когнітивний розвиток»; «Мовленнєвий розвиток»; «Фізичний розвиток».

Для визначення особливостей соціалізації дітей з особливими освітніми потребами було використано «Анкету оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації». Щоб досягти максимально достовірних відповідей, опитування дітей проведено в індивідуальній формі. Дітям запропоновано наступну інструкцію: «Зараз я поставлю тобі кілька запитань про те, як ти відчуваєш себе у школі, що тобі подобається, а що – ні. На запитання ти можеш відповісти, обравши одну із відповідей: «так» (+) або «ні» (-)».

Для обробки результатів опитування дітей на 10 питань про школу та адаптацію в ній, мотивацію до шкільного навчання треба використовувати спеціальний ключ, відповідно до якого підраховується загальна кількість балів. Інтерпретація результатів про рівень шкільної мотивації й адаптації: 25-30 балів – високий рівень; 20-24 бали – середній; 15-19 балів – зовнішня мотивація; 10-14 балів – низький рівень; 9 і менше балів – шкільна дезадаптація.

При виборі даної методики для опитування учнів із особливими освітніми потребами ми передбачали, що рівень їх шкільної мотивації та адаптації може виявитися невисоким, однак вважаємо вартим проаналізувати й прояви зовнішньої мотивації дітей до навчання у школі.

Для визначення особливостей соціалізації учнів з порушеннями психофізичного розвитку використано «Методику для вивчення соціалізованості особистості учня». Метою методики є виявити рівень соціальної адаптованості, активності, автономності та моральної вихованості учнів.

Опитуваним учням було запропоновано прослухати 20 суджень і оцінити ступінь своєї згоди з їх змістом за такою шкалою: 4 – завжди; 3 – майже завжди; 2 – іноді; 1 – дуже рідко; 0 – ніколи.

За результатами опитування визначено середню оцінку соціальної адаптованості кожного учня, яку отримали при додаванні всіх оцінок першого рядка і розподілу цієї суми на п'ять. Оцінку автономності вираховували на основі аналогічних операцій з другим рядком. Оцінку соціальної активності – з третім рядком. Оцінку прихильності учнів до гуманістичних норм життєдіяльності (моральності) – з четвертим рядком.

Далі визначали середнє значення за всіма шкалами, на основі якого робили висновок про загальний рівень соціалізованості учня. Якщо отримували коефіцієнт більше трьох, то констатували високий ступінь соціалізованості учня. Якщо він був більше двох, але менше трьох, то це свідчило про середній ступінь розвитку соціальних якостей. Якщо коефіцієнт виявлявся менше двох балів, то припускали, що окремий учень мав низький рівень соціальної адаптованості.

Процедура дослідження передбачала опитування учнів з особливими потребами та учнів з типовим розвитком, опитування їх вчителів для уточнення

отриманих результатів щодо стану соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого та фізичного розвитку дітей з ООП, про особливості соціалізації дітей з ООП у початковій школі.

Результати дослідження. На основі спостереження за сформованістю показників соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого, фізичного розвитку учнів початкових класів було встановлено, що дітям з ООП більш властиві низькі й середні показники соціально-організаційного розвитку, вони не знали і не дотримувалися правил рольової поведінки, не були готові до контактів з учителями та однокласниками, не виявляли навичок соціальної взаємодії з іншими (рис. 1).

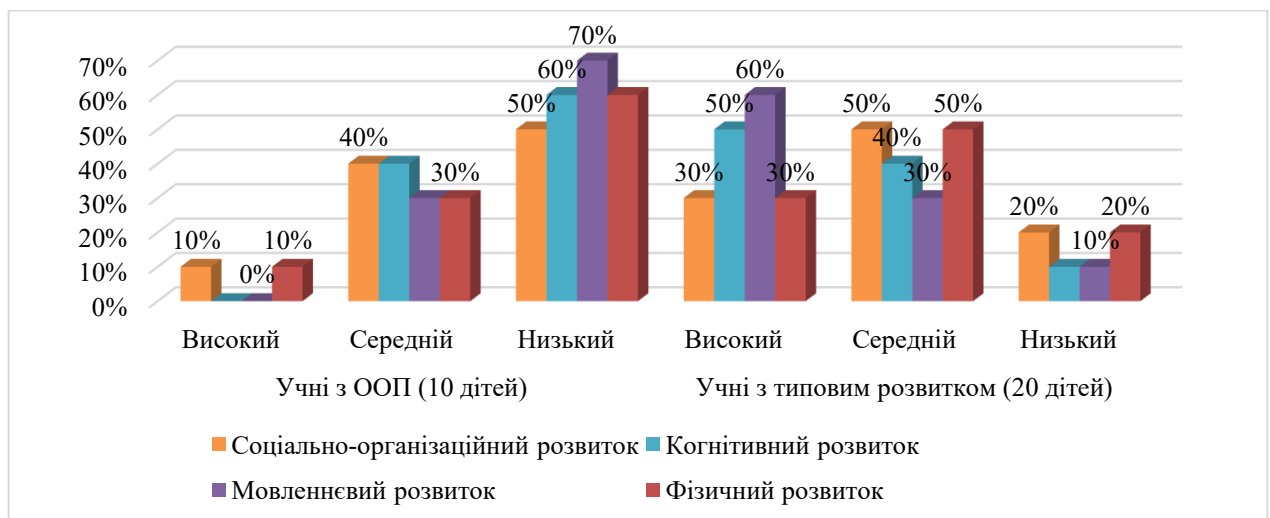

Рис. 1. Рівні соціально-організаційного, когнітивного, мовленнєвого, фізичного розвитку дітей з особливими потребами та дітей з типовим розвитком

Також учнями з ООП більш властиві низькі показники когнітивного та фізичного розвитку. Діти з особливими потребами відрізнялися руховою незграбністю, некоординованістю рухів та дій, необдуманим виявом рухової активності, що часто провокувало руйнацію результатів і досягнень інших учнів. Це викликало велике напруження у колективі, діти не хотіли брати учнів з ООП до гри та спільної діяльності надалі.

У мовленнєвому розвитку учнів з ООП також виявлялися труднощі. Так, крім того, що ці діти важко розуміли інструкцію дорослого і не дотримувалися її,

забуваючи, вони ще й не могли адекватно пояснити свої бажання і потреби. Процес спілкування дітей з учнями з ООП відрізнявся беззмістовністю, втратою сюжетної лінії. Ці учні з ООП мали обмежений словниковий запас, не могли образно розповісти про свої переживання, не давали розгорнутих відповідей на запитання дорослих та однолітків, і все це стримувало задоволення від контактів з ними.

На основі використання «Анкети для оцінювання рівня шкільної мотивації й адаптації» було встановлено, що більшість дітей із ООП мали низький рівень шкільної адаптації та мотивації (у 30% учнів), що вказувало на значні труднощі входження цих молодших школярів в освітній простір початкової школи, прийняття ними рольової поведінки учнів, засвоєння правил діяльності як у школі загалом, так і в дитячому колективі зокрема. Також ці учні з низьким рівнем мотивації та адаптації до школи мали проблеми із встановленням контактів з однолітками та педагогами, проблеми із засвоєнням навчального матеріалу, оволодіння навчальними навичками і вміннями тощо. Зазначимо, що серед учнів з типовим розвитком відсутні опитувані з низьким рівнем адаптації та мотивації.

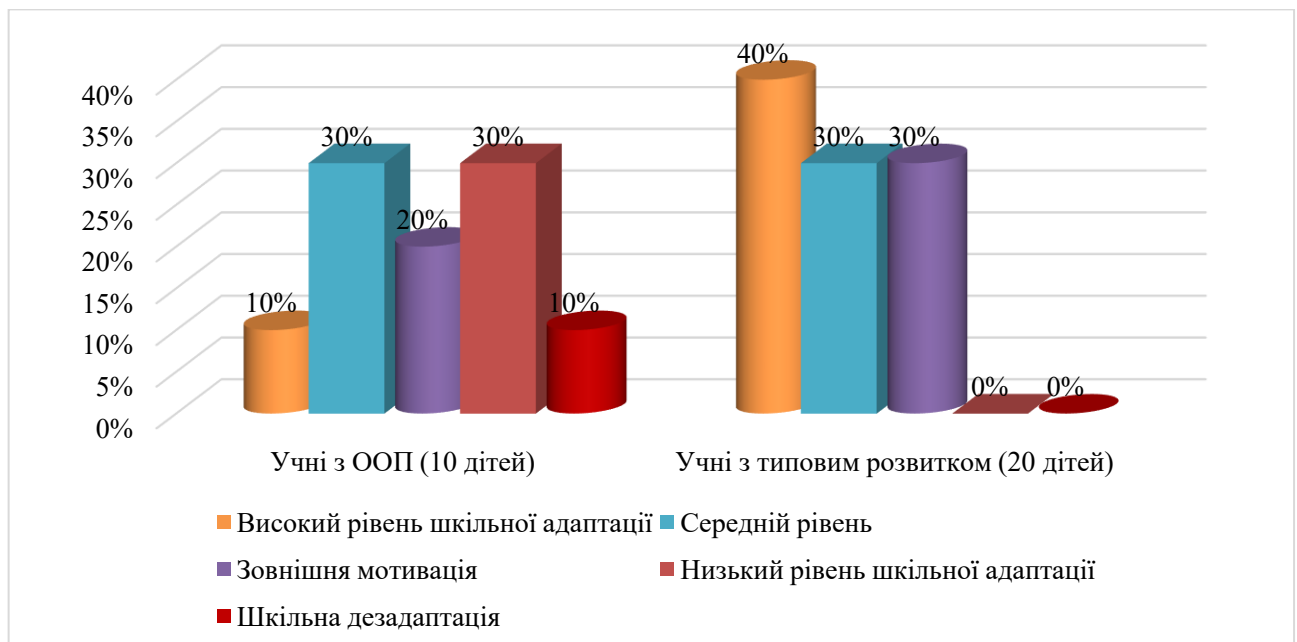

Рис. 2. Шкільна мотивація та адаптація дітей з особливими потребами та дітей з типовим розвитком

Окрім того, для 10% дітей з ООП була властива шкільна дезадаптація, у 20% виявлена зовнішня мотивація, а в 30% встановлено середній рівень мотивації та адаптації до школи. Тільки 10% дітей з ООП мали внутрішню, стійку мотивацію до школи і могли дотримуватися рольової поведінки, виявляли зацікавленість у шкільному навчанні.

За загальними показниками соціалізованості учнів (згідно з Методикою для вивчення соціалізованості особистості учня), встановлено, що 40% дітей з ООП мали низький рівень, вони відрізнялися низькою соціальною адаптованістю до групи однокласників, шкільного середовища, навчального процесу, мали порушення рольової поведінки. Вони були несамостійні, не могли побудувати аргументовану розповідь для відстоювання своїх думок, мали низьку моральну вихованість (рис. 3).

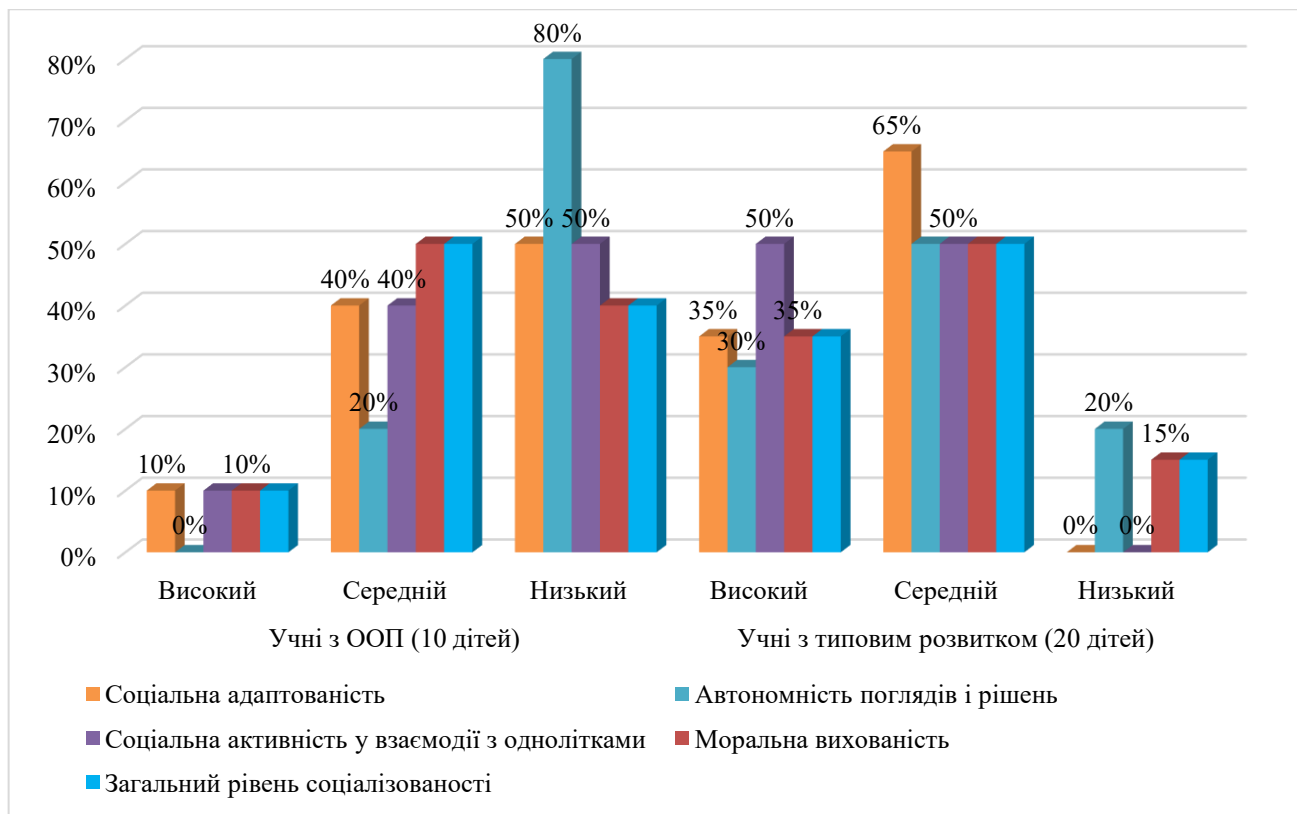

Рис. 3. Характеристики соціалізованості дітей з особливими потребами та дітей з типовим розвитком

Ще для 50% дітей з ООП був характерний середній рівень. Ці діти час від часу поводитися доброзичливо, прагнули до товаришування з однокласниками, були готові прощати їм незначні образи, могли побудувати взаємодію з дітьми в

ігровій діяльності, однак часто потребували допомоги дорослого, оскільки втрачали основну інструкцію, не могли послідовно спроектувати діяльність з досягнення поставлених завдань. Тільки 10% дітей з ООП мали досить оптимальні показники соціалізованості, могли побудувати гармонійні взаємини з оточуючими, адекватно поводитися у ситуаціях шкільного навчання, слухали вчителя, виконували його вказівки та дотримувалися інструкцій, виконували поставлені завдання.

Серед учнів з типовим розвитком більшість учнів мали середній (50%) рівень соціалізованості, однак у третини виявлено високий рівень (35%), вони були здатні до встановлення контактів з однолітками, уважного слухання і дотримання інструкції дорослого, виконання поставлених завдань. Ці учні адекватно розуміли вказівки педагога, виконували необхідні дії рольової поведінки, виявляли зацікавлене ставлення до навчання, до контактів з однокласниками, до взаємодії з дорослими тощо. Тільки 15% дітей з типовим розвитком мали низький рівень соціалізованості, що на 25% менше, ніж серед дітей з особливими потребами.

Відтак на основі отриманих результатів дослідження встановлено, що оптимальні прояви рольової поведінки більш властиві для учнів з типовим розвитком (на 25%), а низькі – для учнів з ООП (на 25-50% за різними показниками).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, результати дослідження підтверджують, що у дітей молодшого віку з особливими освітніми потребами присутні відмінні від нормотипових дітей особливості рольової поведінки. А відтак вони потребують індивідуального підходу не тільки в діагностуванні, а й у взаємодії з ними. Так, урахування індивідуальних особливостей та потреб дітей з особливими освітніми потребами дасть змогу створити більш ефективні програми корекційно-розвивальної роботи та забезпечити успішну інтеграцію цих дітей у загальноосвітній простір.

Подальші дослідження особливостей рольової поведінки у дітей молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами відкривають низку важливих напрямів та перспектив. Зокрема, вивчення взаємозв'язку між рольовою

поведінкою і рівнем емоційного благополуччя дітей з особливими освітніми потребами; продовження досліджень індивідуальних відмінностей у рольовій поведінці дітей з різними типами особливих освітніх потреб; вивчення ефективності інтеграції рольових ігор у різні форми навчальної діяльності, такі як групові заняття, індивідуальні корекційно-розвивальні заняття та позашкільні активності; розробка та апробація нових методичних матеріалів і програм, що базуються на результатах дослідження рольової поведінки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Падалка, О.І. (2016). Взаємини дітей дошкільного віку з різними освітніми можливостями у процесі спільного навчання. *Наукові записки РДГУ. Секція «Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти»*, 13(56), Ч. I, 107–110.
2. Колупаєва, А.А., Софій, Н.З., & Найда, Ю.М. (2007). *Інклюзивна школа: особливості організації та управління*. (Навчально-методичний посібник). Л.І. Даниленко (Ред.). Київ : СПД Кулінічев Б.М.
3. Гаврилов, О.В. (2009). *Особливі діти в закладі та соціальному середовищі*. (Навчальний посібник). Кам'янець-Подільський : Аксіома.
4. Коць, М.О. (2015). Вікові особливості професійного самовизначення як компоненту соціалізації дітей з вадами психофізичного розвитку. *Проблеми сучасної психології*, 1 (7), 117–122.
5. Ярмола, Н., Коваль-Бардаш, Л., Компанець, Н., Квітка, Н., & Лапін, А. (2020). *Діти з особливими освітніми потребами у загальноосвітньому просторі*. (Навчально-методичний посібник). Київ : ІСПП імені Миколи Ярмаченка НАПН України.
6. Горбенко, С.Л. (2015). Формування рольової поведінки як засіб соціалізації учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, 2015, 30, 219–224.

REFERENCES

1. Padalka, O.I. (2016). Vzaiemyny ditey doshkilnoho viku z riznymy osvritnimy mozhlyvostiamy u protsesi spilnoho navchannia [Relationships of preschool children with different educational opportunities in the process of joint learning]. *Naukovi zapysky RDHU. Sektsiia "Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity"* – Scientific notes of the RSU. Section "Updating the content, forms and methods of teaching and upbringing in educational institutions", 13(56), Ч. I, 107–110 [in Ukrainian].

2. Kolupaieva, A.A., Sofii, N.Z., & Naida, Yu.M. (2007). *Inklyuzyvna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia [Inclusive school: peculiarities of organization and management]*. Danilenko, L.I. (Ed.). Kyiv : SPD Kulinichev B.M. [in Ukrainian].
3. Havrylov, O.V. (2009). *Osoblyvi dity v zakladi ta sotsialnomu seredovyshchi [Special children in the institution and social environment]*. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].
4. Kots, M.O. (2015). Vikovi osoblyvosti profesiinoho samovyznachennia yak komponentu sotsializatsii ditei z vadamy psykho-fizychnogo rozvytku [Age Peculiarities of Professional Self-Determination as a Component of Socialization of Children with Psychophysical Developmental Disorders]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, 1 (7), 117–122 [in Ukrainian].
5. Yarmola, N., Koval-Barash, L., Kompanets, N., Kvitka, N., & Lapin, A. (2020). *Dity z osoblyvymy osvitynymy potrebamy u zahalnoosvitnomu prostori [Children with special educational needs in the general education space]*. Kyiv : ISPP imeni Mykoli Yarmachenka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].
6. Horbenko, S.L. (2015). Formuvannia rolivoi povedinky yak zasib sotsializatsii uchniv z porushenniami intelektualnogo rozvytku [Formation of role behavior as a means of socialization of students with intellectual disabilities]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 19. Correctional pedagogy and special psychology*, 2015, 30, 219–224 [in Ukrainian].

УДК 159.922.762:159.923.3

Оксана Мякушко,

кандидат психологічних наук

старший науковий співробітник

відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку

sanamiak9@gmail.com

ORCID ID 0000-0002-7675-7523

Researcher ID

Oksana Miakushko,

PhD, SeniorResearchFellow

Department of education for children with intellectual disabilities

Інститут спеціальної педагогіки та психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України,

вул. М. Берлінського, 9, м. Київ,

04060, Україна